Алғым хаалаг пасталған

Хачан писатель Н. Доможаковтың «Ырахҳы аалда» романы чарыхха сыхханда, аңзы прайзыбысха даа улуг ыллыг күн полган. Хайди өрінмессің зе, хачан хакас литературазында пастағы роман, чарых чылтыс чілі, чатүскенде. Аңзы пістің чайаачы устарга килкім хоос произведениелер пазарга чол асхан нооза. Чахсы көзідім даа, алынызар даа хаалирга ниик поладыр.

«Ырахҳы аалда» роман, орыс тіліне тілбестеліп, тиксі ханча ізестіг хаалап сыххан. Совет Союзының чуртағдары ол книга пастыра Хакаснядаңар, аның чоныңаңар ізін алганнар. Хакас писательнің пастағы романы орыс тілінең сигіс хати сыххан. Ол чайаачы тогыс хоостыра пістің Хакасияда өңніг хоос фильм суурылган. «Хара хустың түгенчі чылы» тіп адалган.

Пу наада, тізеңі, пістің редакциязар писатель Г. Сысолятин кір килген. Позының статьязы ағылтыр. «Ырахҳы аалда» романны орыс тіліне тілбестеениең поер 25 чыл ирт парды тидір. Позының хабарында ол хакас писательнің пастағы килкім чайаачы тогызын орыс тіліне хайди тілбестеенін сағысха кирче, «Ырахҳы аалда» роман хайдаг паалаг ал турганын таныхтапча.

Чибіргі пис чыл иртіп пар-
ол тустаң поер. Андада
«Сибирские огни» журналда
Николай Доможаковтың
«Ырахҳы аалда» романы
орыс тілінең сығып пастаан
ган. Пу килкім хоос про-
изведениені орыс тіліне тіл-
стірінде маган улуг по-
лыг пиргеннер писатель-
Сергей Сартаков, Афана-
Коптелов, Александр
ердов паза «Сибирские ог-
» журналда проза пөлни-
устағызы Борис Рясен-
Оңарылыстыг, прай сы-
сурыгларча иң не паста-
ын Николай Георгиевич
Доможаковсар айлан тургам.
сыбыра тогасчаңмыс, чөп-
чеңміс.

Сергей Сартаков, чайаачы
ыснаң Минсугда ағазып
таан кізі, хакас писатель-
ер піди пасча «Ырахҳы
аалда» роман орыс тілінен
ыгчатхан книгада: «Домо-
аковты мин хоос литера-
разар аар, сидік хаалаг-
ң кірчеткен писательлер
ында адырчыхпын, хайди
ннар чапсынчах оттар
ган чадап ла иртчелер-
, тізеңі, өктем атха мүні-
ід, Хакасияның күргенніг
ыларынча сілат чөрерге
ағынчатхан. Че ағаа... ат
ипинчеткен. Іди кічігде ол
ағ позы па ының хой-
ын хадар чо . Соонаң,
айаачы тогыснаң а ас сых-
ада даа, алнызар ізестіг
айлдар» оңдай чо полған.
волюция соондағы сидік
ылар аңызына харыг пол-
ханнар. Гражданскай чаа
ыс, чуртас оңдайлары та
ыс алысчатханы... Мын
чуткалыста улуг даа кі-
ерінің пастары айланчат-
ан.

...Хамның түүрі хоргыстың
ыдырапча. Хайдағда пас
ағын кізілер ниме-де үчүй
ірерге хыгырчалар. Прай
ң жиелері улуг даа кізі-
лер чахсы ла оңарыл пол-
бинчалар. Оолагас уламох
тың путкалча, пір дее ниме
піл полбинча. Удаа истілчет-
кен орыс тілін оңарылбинча.
Полысчаң, сидік туста чөп
пирчеңі кізізі чоғыл. Пабаз-
ын Колчактың істеніс ар-
мязына алып алганнар. Ол
паза пір дее ізі чох ніт чө-
рібіскен. Іезіне хачан даа
маң чох ла полча. Ол пай-
ларға хой теерлерін истеп-
че, чылыг тоннар, маймах-
тар тікче, кибіс сохча. Апың
пір ле сағыс — палаларын
хазых артыс халарға, олар-
ны өзөктірбеске. Көрдеңі, Ни-
колайның ойны сізібісті.
Ағырыбысты полбазын. Ха-
рах оды даа уйаннадыбыс-
хан осхас.

Николай школаа он ікі
частыгда ла парган. Ол тус-
ха орта пайлар чох полган-
нар. Ол тореен Хызыл Хас
аалда колхоз төстел парган.
Чох чоостарның пайлардаң
тоғыр күрезіп ниик ле пол-
баан. Аңзы оолагас ундут-
паңаң. Ідок ол пір дее ундут-
пинчатхан, үс ле класс тоос-
ты нооза. Колхоз, тізеңі, аны
Минсугдағы үгретчілер тех-
никумынзар ысча... Пararға
паза үгрекерге!

Ол тустан сығара он пис
чыл ирт паргав. Н. Доможа-
ков пасталыг класстың үг-
ретчізіңең сығара филология
наукаларының кандидады
атха читіре өс парыбысхан.
Тың на хемай чидіг нимес.
Че хайдаг сидіктер тобырар-
ға киліскен ағаа. Аар ағы-
рыглар пір дее салбиныбыс-
ханнар аны. Ағаа хоза нау-
када ізілег тоғыстары иртір-
чеңі институтты төстірі, ха-
кас грамматиказынаңар книга
пазары, пасха даа учебник-
тер сығарары угаа көп тус
киреңсіпчеткеннер.

Позициязар даа Н. Доможа-
ков угаа аар хаалагларнаң
кірген тиирге чарир. Аның
кибелістер чыындылары,
алынча отнхтар газета-жур-
налларда сыххлапчалар. Ағаа
хоза, ол тілбестег тогызынаң
айғасча. Аның сылтаанда
ідлекей классказынаң, СССР
оннарының поэзиязынаң ха-
кас хыгырыгчылар таныызып
алганнар.

Амды піс Николай Георгиевич Доможаковнаң килкім хоос произведениенің авторы чілі таныечаоыс. «Ырахҳы аалда» хакас тілінеңі пастаағы ла роман. Анпанар, оңарылыстыг, автор позының чайаачы тогызында Хакасияның таныгдыг тузынзар айланча — Совет үлгүзі турчатхан туссар. Ам даа гражданскай чааның істері читіре сообаанңар, харасхы күстер чазыттыг күрезіг апарчалар. Андаг туста чуртирга киліскен писательге. Андағох сыныхтаг ирткен прай хакас чоны.

...Роман позынзар пастағыох страницаларынаң сығара хайыг тартыпча. Автор позының узың чахсы көзітче, кізі омаларын, чир-чайаанның көрімнерін маңат хоостапча. Мындох чонның оңдайы, аның чуртазы.

Хоортай аганың семьязы, аның позының чарых омазы чахыг хоостыра пазылган «литературнай матырның» омазына пір дее төөй нимес. Тимір узы полчатхан орыс Полынцевтің семьязы даа прайзына полызыг пирерге тимде. Пу семьяларның ынархазы ікі чонның ынархазын көзітче нимес пе зе. Аннаңар, сағынчазың, мындаг пик ынархас алнында пайларның палалары Тоёңның, Пычен Почкаевтің хылыыстары пір дее хоргыс ағылбасха кирек. Че Тоёңның холынаң үрепче Зойка — орыс Полынцевтің хызы, иртін парча аның өөрезі Таанах. Хомзыныстыг хыгырарға. Че Хоортай апсах, аның оолғы Сагдай, пархазы Сабис Федор Полынцевнеңі хадалар...»

Мындаг паадаг пирілген соонда маган хосчаң даа ниме чоғыл тиирге чарир. Улуг нимес ле хоза таныг идерчіңпін: пу романны тілбестиріне ікі чыл парыбысхан. Чазырбаспын, сидік тустар асхыхах ла полбаанар. Харын даа, писательнеңі пір городта чуртапчатхабыс. Ол сыбыра полызыга килчеңі. Паза «Сибирские огни» журналның тогынчылары коннім кодірерге харасчаңнар.

Сағынчам, мынла хомай нимес полызыг пиргеңі полар Хакасияны чахсы білчеткенім. Паза авторның чуртазы магаа, паба чох өскен кізее, угаа чағын полған. Олох чілі Минсугдағы педтехникумды тоосхам, үгретчі полып тогынгам. Хакасиязар Илбек Ада чаа соонда кинек пол парып айланғам. Чаада араласханым романда көзіділчеткен чаалазыгларны орта паалир оңдай пирген.

Тілбестепчеткенде, полган на сөсті орыс тіліне тілбестеп саларға күстонмеем. Мичің алнымда турчатхан пөгін мындаг полган; романның өөң сағызын орыс тілдіг хыгырыгчыларға читір пирерге. Сағынчам, тогызым тик чирге парбаан.

Сергей Сартаков олох книгада піди таныхтапча: «Г. Сысолятин угаа чахсы тілбестеп салтыр пу романны. Ол Н. Г. Доможаковтың пасчатхан ондайын алыстырбындыр. Аңзы угаа чахсы». Угаа позік паалаг. Аннаңар тогызым тик парбидыр тіп санапчам.

«Ырахҳы аалда» роман орыс тіліне тілбестелген соонда чөбіргі пис чыл чуртаң парир. Ол сигіс хати орыс тілінеңі сыххан. Сағамгы туска орта аның тиражын прай санга ал килде. Үс миллион ас парыбысча.

Н. Доможаковтың «Ырахҳы аалда» романы орыс тіліне тілбестелген соонда хайдаг паалаглар алганын піліп аларға сағынчатхан кізілерні Петр Трояковтың, Константин Антошиннің, Валерий Прищепаның, Ранса Палкинаның, Григорий Ломидзеніңі паза даа пасха критиктернің тогыстарынаң танызып аларға хыгырчам. Оларның таныглары хоостыра «Ырахҳы аалда» роман хакас литературазында ла нимес, ідөк орыс литературазында тиреңіе артыс салған. Тиктеңі не орыс критиктерінің хайзы-да пу книганы «хакастарның чуртазының кічіг энциклопедиязы» тіп паалап салбаан.

Сағынчам, угаа орта паалаг. Аннаңар ідлі хынып хыгырчалар сағам даа ол книганы орыс тілдіг кізілер. «Ырахҳы аалда» роман пүүнгі дее күнде кыйа тасталбынча. Ол чуртаснаң тиле хаалапча.

Г. СЫСОЛЯТИН.

Хакасиязағы Писательлер пірігізінің правление членді, тілбесчі.

Пу хоостa А. Тоноев «Ырахҳы аалда» романның өөң матырларының пірсі Сабис аттаң аларыл парган тусты чайап салтыр.

Н. Доможаковтың «Ырахҳы аалда» романы орыс тіліне хайди тілбестелген